

ATAERKİLLİK KAVRAMIYLA İLGİLİ SOSYOLOJİK TARTIŞMALAR

Gülşay ARIKAN*

GİRİŞ

Siyasal kurumlar güç ilişkileri itibariyle ekonomik kurumlar zenginlik veya sınıf itibariyle incelenir. Aynı nedenle yaş ve cinsiyet farklılıkları aileye özgüdür ve ailenin incelenmesiyle kolaylıkla anlaşılır kılınabilirler. Aile, kuşakların bir diğeriyle doğrudan karşı karşıya geldiği ve iki cinsiyetin farklılıklarını ve güç ilişkilerini tanımladıkları toplumsal bir alandır. Kuşkusuz yaş ve cinsiyet toplumsal işaretler olarak bütün kurumlarda mevcuttur. Ancak aile bunları eşine az rastlanır bir ölçüde içerir, oluşturur ve gerçekleştirir.

Aile içinde çocuklar bir dereceye kadar yetişkin otoritesine maruz kalmalıdır. Çünkü (1), çocuklar kendi seçimleri olmayan ve toplumsallaşmaları gereken bir dünyaya gelmişlerdir. (2) Çocuklar yetişkinlerle etkileşimde bulunur ve yetiştirirken, yetişkinler kadar bu dünyanın bilgisine veya bilincine sahip olamazlar. (3) Çocukların biyolojik olarak yetişkinlere bağımlı olması sözkonusudur. (Poster 1990:182) Aynı biçimde kadınlar da aile içinde kimi zaman yaş, çoğunlukla da cinsiyet hiyerarşileri ve yine sıklıkla ekonomik nedenlerle-kendisinin ve çocuklarının geleceğini garanti altına almak için-erkeğe bağımlı olmak durumundadırlar. Ancak bu bağımlılığın mutlaka egemenliğe yol açmaması gerekir, ne var ki bu sık sık gerçekleşir. "Aile yapıları değişen derecelerde baskıcıdır; her zaman egemenliği içermişlerdir. Ancak, öykünün çatışma anları da vardır. Kadınlar ve çocuklar aşağı rollerini her zaman sessizce ve itaatkar olarak içselleştirmemişlerdir, insan özneleriyle ilgilendiğinde egemenliği olduğu yerde direnmenin de olduğu varsayılabilir." (Poster 1990:195)

Aile hayatı ideolojisi, eşleri topluluktan gelen gerekli destekten

(*). Doç. Dr., Hacettepe Üniversitesi, Sosyoloji Anabilim Dalı.

yoksun bırakmakta ve kadınları ev işine zincirlemektedir. Başka bir deyişle Batı toplumunun son iki yüzyıldır kadınların ekonomiye katılma fırsatlarını sınırlamak üzere işleyen "annelik sevgisi ideolojisi"ni kadınlara kabul ettirmesiyle birlikte; onlar kendi ihtiyaçlarından vazgeçerek çocuklarına hizmet etmeye zorlanmakta; aynı zamanda bu durum erkeklerin, çocuk yetiştirme işinin insanileştirici etkinliğine katılma heveslerini kırmakta ve çocukları zorla içeri sızan bir otorite örüntüsüyle karşı karşıya bırakmaktadır. Öte yandan "annelik sevgisi ideolojisi" kadınların üremeyle ilgili görevlerini tamamladıktan sonra meslek ve iş kariyerlerinde erkeklerle eşit olarak rekabet edememeleri sonucunu da getirmiştir (Poster 1990 : 234).

Illich'e göre, kadınların erkeklerle ekonomik eşitliğe sahip olduğu hiçbir sanayi toplumu yoktur. Kadınlar, İktisadın ölçüye vurduğu herşeyin daha azını elde ederler (Illich 1992 : 11).

Ataerkillik, erkeklerarası sosyal ilişkileri belirleyen maddi bir temeli olan hiyerarşik düşünce yapısı ile oluşmuş, "kadınlar üzerinde ege-menlik kurma biçimi" olarak adlandırılmaktadır (Hartmann 1981a:15). Çünkü bugünkü erkek baskınlığı "baba kuralları"nın ötesindedir. Artık bu baskın olma; koca kuralları, erkek patron kuralları, birçok sosyal kurumdaki yönetici erkek kuralları ve ekonomik, politik kuralları da içermektedir. Walby'e göre; "ataerkil sistem tarafından yaratılan altı temel ataerkil yapı vardır: Üretimdeki ataerkil tarz, ödemedeki ataerkil ilişkiler; yönetimdeki ataerkil ilişkiler; din, medya, eğitim gibi kültürel kurumlardaki ataerkil ilişkiler" Bu konuları Walby ayrıntılı bir biçimde işlemiştir (Walby 1989: 213-34).

Ataerkil ideolojinin etkisini Parsons'ın aile teorisi'nde de görmekteyiz; Parsons'ın aile teorisi, kadınları kesinlikle aile yapısı içine yerleştirir ve onların işgücündeki rollerini hesaba katmaz. Kadınların öncelikli görevi, ailedeki dengeyi korumaktır; ancak bu şekilde toplumun her tarafında denge sağlanabilir. Parsons'a göre, kadın işgücünde sadece yardımcı olarak gözönünde bulundurabilir. Aynı şekilde Barron ve Norris'in "ikili çalışma alanı kuramında; kadının kabul edilmiş olan özgüllüğü, onun ücretinin ekonomik rolü ve evdeki çalışması özellikle dikkate alınmamıştır. Kadınların çalışmaları durumunda gerçek odak noktası; niteliksiz, düşük ücretli, ikincil iş alanlarındaki güvensiz işlerde yoğunlaşmalarıdır (Beechey 1978:155).

Ataerkil mekanizmaların ekonominin birçok kesiminde yerlerini

almış olmaları nedeniyle; örneğin Amerika Birleşik Devletleri'nde kadınlar kredi ve borç almada iş için eşit olarak rekabet etmede ve diğer alanlarda ekonomik kurumlar tarafından şiddetli bir şekilde engellenmiştir. Görüldüğü gibi kapitalist üretim biçimindeki ataerkil ideolojinin fonksiyonları işteki cinsiyet ayrımını ortaya çıkarmaktadır.

Ataerkil ideolojide evde kendi başına kalmak kadının kaderidir. Bu kez aileyle toplum elele cinsel hiyerarşiyi yaratmıştır. Kadın hareketi, kadının aileyle sınırlandırılmasını sorgulayarak ekonomik eşitsizliğe meydan okumaya başlamıştır. Bu durumda eşitlikçi bir hareket aile bağlamında başlamış ve ekonomiyi etkileyip yenileştirmeye yönelmiştir (Poster 1990:194).

Kadın hareketi geç kapitalizmin aile üzerinde konumlandığı baskılara karşı bir tepki olarak görülebilir. Genelde kadınları eve ve erkeklere boyun eymeyle sınırlandıran geleneksel cinsel rol farklılaşması biçimlerine karşı koyan kadınlar, eşit ücretle çalışmak için eşit imkan talebinde bulunmaya başladılar. Bu tür bir talep, özellikle evde ataerkilliğe gözdağı vermektedir. Kapitalizmin genelde kadınlara erkeklerle eşit bir temelde iş sağlayarak da sürebileceği varsayıldığında, burjuva ailesi muhtemelen cinsel rol farklılaşmasına yönelik bir tehdit karşısında varlığını sürdürmeyecektir. Feminist hareket, kadının evdeki rolünün temel öğelerine meydan okumuştur. Ondokuzuncu yüzyıl burjuvazisinde kadınlar cinsiyetsiz olarak düşünülmüyordu (Poster 1990:229); - Türkiye'de de Cumhuriyetin ilanından sonra çalışma hayatına giren kadınların cinsiyetsiz oldukları varsayılmış ve onlardan o şekilde davranışları beklenmiştir. - şimdi feministler, tıbbi düşüncenin desteğiyle kadınların erkeklerinki kadar derin cinsel dürtüleri olduğunu ileri sürmektedirler. Ondokuzuncu yüzyılda saygın burjuva kadınları, politikadan ve işten kaçınıyorlardı; bu tür suskunluk, şimdi kuşkuyla karşılanmaktadır. Ondokuzuncu yüzyılda aile yaşamının sükuneti ve çocuğa yönelik ilgi; kadınların sorumluluğu altındaydı; şimdi ise bunlar artan bir şekilde her iki eşinde görevi olarak düşünülmektedir. Erkeklerin ev işini ve çocuk bakımını kadınlarla paylaşması, ataerkilliğin önemli mekânizmalarına gözdağı vermektedir (Poster 1990 : 229).

Çalışmamız "ataerkillik kavramının ortaya çıkışı"; "ataerkillik kavramı üzerine sosyolojik tartışmalar", "ataerkillik ve kapitalizm"; "ataerkillik ve kapitalizmin ötesinde" ve sonuç kısımlarından oluşmaktadır.

ATAERKİLLİK KAVRAMININ ORTAYA ÇIKIŞI

Ataerkiil toplum düzeninin, arkeolojik verilere göre neolitik toplumda kültürel döneme, "uygarlığa" ilk geçişin gerçekleştiği eski mezopotamya'da kent devletlerinin ortaya çıkışı ile birlikte görülen bir olgu olduğu bilinmektedir.

Yazının keşfedilmesi de İ.Ö. 3500 ile 3000 yılları arasında mezopotamya'da ilk kentsel toplulukların ortaya çıkması ve bunların giderek kent devletlerine dönüşmesiyle aynı zamana rastlar. Kent devletlerinin gelişmesi, bunların kendi aralarında egemenlik mücadelelerine ve askeri rekabetin önem kazanmasına yol açtı. Bu ise karşılığında askerlerin ve kayıt tutma bilgisini tekellerinde tutan tapınak rahiplerinin mülk sahibi sınıfları oluşturduğu bir sınıflı toplumun doğmasını sağladı (Berktaş 1996:81).

Mülkiyetin miras yoluyla babadan oğula geçmesini güvence altına alan ve dolayısıyla kadınların cinselliğinin denetimini erkeklere veren ataerkiil aile kurumlaştı, yasalara geçirildi ve devlet güvencesine kavuşturuldu. Başka bir deyişle; ataerkiil ailede mülkiyetin korunması açısından kadınların ve özellikle kadın bedeninin denetlenmesi gereği vardır. Bu çerçevede içinde, kadınların cinselliği erkeklerin; öncelikle babanın, sonra da kocanın malı olarak belirlendi ve kadının cinsel "saflığı" (özellikle bekaret) üzerinde pazarlık yapılabilen bir ekonomik değere dönüştü. Bu durum fahişeliğin ortaya çıkmasına ve böylece, cinselliği ve doğurganlığı yalnızca bir tek erkeğe ait olan "saygın" kadın ile cinselliği" herkese, ait olan fahişe arasında keskin bir ayrımın doğmasına yolaçtı (Berktaş 1996:81).

Kent toplumunun giderek karmaşıklaşması ve uzmanlaşması, bu arada zanaatkarlar ile tarım emekçilerinin nüfusunun artması, kadınların çalışan sınıflardan önemli ölçüde dışlanmalarını ve böylece stütülerinin daha da düşmesini getirdi. Mesleklerden dışlanma ise, kadınların ekonomiye olan katkılarını azaltarak ikincil konumlarını pekiştirdi (Berktaş 1996 : 81).

Mezopotamya'da kent devletleri arasındaki mücadeleler sonucu bir kentin yerine diğeri egemen oldukça ve erkek egemenliği iyice kurumlaşmaya başladıkça, ataerkiil aileyle ilişkili yasalar da değişti ve giderek kadınlar açısından daha baskıcı ve sınırlayıcı bir nitelik kazandı. Kent devletleri boyunca Mezopotamya'da iktidar ve otoritenin kaynağı baba ve kocaydı; kadınlar ve çocuklar bu mutlak otoriteye itaat etmekle yükümlüydüler. İ.Ö. 3 bin yılın ortalarından kalma bir

metinde aile reisinin karısını ve çocuklarını borç karşılığı rehin ve rebildiği, eğer borcunu ödemezse, onların borç köleleri haline getirildiği belirtilmekteydi. Üstelik erkek cezalandırılmak konusunda da karısını ve çocuklarını kendi yerine kullanma hakkına sahipti (Berk-tay 1996:81-82).

Mezopotamya'da ataerkilliğin kurumlaşmasıyla birlikte kadınların örtünmesi uygulaması da özellikle üst sınıflar arasında yaygınlık kazandı. Ancak Lerner, peçenin yalnızca yüksek sınıflara özgü bir simge olarak kalmayıp, daha önemlisi herkesin (bütün erkeklerin) kullanımına açık olan kadınlar ile, yalnızca tek bir erkeğin kullanımına açık ve onun "koruması" altında olan "saygın" kadınları birbirinden ayırmaya olanak verdiğini belirtmektedir. Bu bağlamda kadınların "saygın" olan ve olmayan diye bölünmesinin ataerkil sistemin yürütülmesi açısından ne kadar önemli olduğu ortaya çıkmakta; ayrıca kadınların sınıfsal hiyerarşi içindeki yerlerinin, onları koruyan erkeğin konumuna ve kendi cinsel faaliyetlerine bağlı olduğu görülmektedir. Oysa erkeklerin sınıfsal hiyerarşideki konumları, çalıştıkları işe üretime olan ilişkilerine bağlıdır (Berk-tay 1996:83).

Ataerkilliğin başlangıcı farklı düşünürler tarafından değişik biçimlerde ele alınmıştır. Örneğin Engels, 1844 yılında Lewis Henry Morgan'ın evrimci antropolojisine, Johann Bachofen'in mitler aracılığıyla yaptığı anaerkillik yorumuna ve kendisinin kurgusal düşüncelerine dayanan "Ailenin, Özel Mülkiyetin ve devletin kökeni" adlı kitabını yazmıştır. O, kitabında ailenin bugünkü biçiminin birçok sosyal yorumcunun öngördüğü türde ebedi ve doğal olmadığı sonucuna varmıştır. Engels, ailenin incelenmesi gereken uzun ve önemli bir tarihe sahip olduğunu ileri sürüyordu. Bu tarih, ataerkillikle tek eşliliğin sınırlılığını ve benzer toplumsal biçimlerin üretim tarzındaki kaçınılmaz gelişmelere bağlı olduğunu kanıtlıyordu. O'na göre bu tarihte sorgulanması gereken, evrim sürecinin özgül bir aşamasında kadına boyun eğdirilmesi ve ataerkilliğin özel mülkiyetin kökeniyle olan bağlantısıydı (Poster 1989 : 76).

Engels, aile tarihindeki önemli aşamaların insanların yazılı belgeleri tutmaya başlamalarından çok önce gerçekleştiğini yazıyordu. "yabanlık" döneminde grup evliliği hakim görünümdeyken, "barbarlık" aşaması boyunca bir çeşit eşleşme yaygınlaşmıştı. Değişimin odak noktası ise, "uygarlığın" başlangıcıyla olmuştu: mülkiyet ilişkilerindeki değişimler modern tekeşliğe veya Engels'in liberal tutumlarla anlaşma içinde "en büyük ahlaki ilerleme" olarak gördüğü "bireysel cinsel aşk'a

yol açtı. Aynı şekilde Engels, Victoria Çağı'nın kadınları arasında da yaygın olan aynı ahlaki güdülerle tekeşliliği arzuladıklarını öne sürüyordu.

O'nun tekeşliliğe yönelik bir değişimi erkeklerin değil de kadınların başlatmış olmasını öne sürmesinin nedeni basitti: O'na göre, tekeşliliğe doğru "ilerleme" hiçbir durumda "erkekler"den kaynaklanamazdı, çünkü erkekler gerçek grup evliliğinin zevklerini bugün bile terketmemişlerdir. Ancak kadınların eş evliliğen geçmeleriyle birlikte erkekler yalnız kadınlar için geçerli olsa bile kesin tekeşliliği uygulamaya koydular.

Engels'in kurgulamalarında "eşleşme" iki ucu keskin bir kılıca dönmüştür. Bir yönüyle ahlaki ilerlemeye yol açarken, diğer yönüyle erkeklerin alçaltıcı mülkiyet çıkarları peşinde koşmasına ve kadınlara daha çok boyun eğdirmesine yolaçtı. Bu döneme kadar toplum Engels'in inandırıcı olmayan bir biçimde açıkladığı gibi anaerkindi. Ataerkilliğe geçiş kadınlarla eşlenen erkeklerin miras soylarını güvence altına alıp mülkiyetlerini korumaya karar vermeleriyle başladı. Böylece erkekler ekonomik nedenlerden ötürü, karşı gelinmeyen baba soyluluğa ulaşmak için anaerkilliği yıktılar. Sonuç olarak Engels, aile yapısındaki en temel değişimi üretim tarzına indirgemektedir (Poster 1989:77-78). Görüldüğü gibi Engels, ne yeterli bir aile yapısı kavramı getirmiş ne de aile tarihinin doğru anahtarlarını çizmiştir. Aile örüntüsündeki değişimler tamamen üretim tarzındaki değişimlerle açıklanmıştır. Bu örüntüye uymayan hemen herşey gözden kaçmış ve atlanmıştır.

Freud'la Marx'ın bir sentezine varmaya çalışan bu temel üzerinde yeni bir aile kuramı oluşturan Wilhelm Reich, aile yapısındaki evrimi değişen ekonomik sistemleri izleyerek, Engels'in "Ailenin Özül Mülkiyetin ve Devletin Kökeni" adlı eserine psikanalitik bir ekle katkıda bulundu. O'na göre ailenin ekonomi tarafından belirlendiğini öne sürmek yeterli değildi. Cinsel bastırmanın kendisinin de açıklaması gerekiyordu. Bunu yaparken Morgan ve Bachofen'in yanı sıra zamanının en önemli antropoloğu Malinowski'den de yararlandı. Trobriand adalarında yaşayanları konu alan çalışma Malinowski'yi anaerkil ve cinsel açıdan kısıtlanmamış bir toplumun ataerkil kapitalizm öncesinde varolduğuna ikna etmişti. Engels gibi Reich'da insanın evrimini açıklayan anahtar anaerkil komünizmden ataerkil kapitalizme geçişte bulunmuştu. Malinowski'nin Trobriand çalışması, kabile şefine büyük miktarlarda mülkiyet sağlayan çeyiz dolaşımındaki değişikliklerin

ataerkilliğe geçişte kesin bir adım oluşturduklarını gösteren can alıcı bir kanıt sunmuştu. Çeyizler kabile şefine geçtiğinde şefin miras zincirinin sürmesi açısından mutlak bir önem kazanıyordu. Şef, kendi erkek varislerinden emin olmak için kadınlar üzerinde katı bir denetim uyguluyordu ve tek eşli ataerkil evlilik böylece başlamıştı. Reich'in evrimci kuramı Trobriand'ların yalnızca şefin mülkiyetinin mirasından yararlanacak olan yetişkinlerin cinsel yaşamlarını kısıtlamaları olgusuyla sağlamlaştı. Diğer çocuklar ise cinselliğin onaylandığı ve özgür olduğu anaerkil sistemde yaşıyorlardı.

Reich, kapitalizmle cinsel bastırmayı birbirine açıkça bağlayan Engels'inkinden üstün bir aile kuramı geliştirmeyi başardı.

Engels tekeşliliği ataerkillikten kurtarmak için sosyalizmin gerekliliğini savunurken, Reich tekeşliliğin kendisinin cinsel bastırmanın kaynağı olduğunu görüyordu. Erkeklerin ekonomik üstünlüklerini güvenceye almak için kurumlaşan tekeşliliğin ve onunla ilintili olumsuz cinsel ahlakın kendisi cinsel bastırmanın aracıydı. Reich tek eşliliğin ekonomik güdülerden kaynaklanarak başladığını, ancak bastırmanın bağımsız kaynağına dönüştüğünü öne sürüyordu. O'na göre "cinsel bastırmadan çıkar sağlıyan, yalnızca özel girişime dayanan toplum biçimidir ve bunu iki temel kurumunun sürekliliği için gerekli görür: ebedi tek eşli evlilik ve ataerkil aile" (Poster 1989:82).

Özetle, Reich farklı zamanlarda farklı sınıfların aile yapılarını çözümlenmeyi sağlayacak net ölçüler sunmak yerine, Engels gibi, anaerkillikten ataerkilliğe dönüşümün basitleştirilmiş bir taslağını vermiştir. Bu, yararlı olmayacak kadar basit bir geçiş taslağıydı. Başka bir deyişle; ailenin yapısal kategorilerini gereğince tanımlamadığından sınıf farklılıklarını psikolojik terimlerle açıklayamamış, aile tarihini cinsel baskı ve ataerkil otorite temelinde ayrıntısıyla dile getirememiştir.

Frankfurt Okulu'nun yöneticisi Max Horkheimer'e göre; kültürel alanlar yalnızca ekonomik olgularla açıklanamazdı. Bunun yerine insanların davranışını anlamak için aileye bakmak gerekiyordu, çünkü Horkheimer'e göre aile, bireyle toplumu birbirine bağlayan en önemli aracıydı. O'nun stratejisi Talcott Parsons'unkini çağırıştırır. Frankfurt okulunun yazılarında aile, tutucu bir toplumsallaştırma aracından pek farklı görünmez. Ancak Parsons'tan farklı olarak Horkheimer ve insanların özgürleşimine ilişkin bir kuram olarak Frankfurt okulu, ailedeki egemenlik unsuruna karşı eleştirel bir tutum içindeydiler. O'na

göre; kadınlarla çocukların umutsuzluğu, yaşamdaki her hangi bir mutluluktan yoksunluk, babanın ekonomik hegemonyasına dayanan maddi ve psişik sömürü insanlığın omuzlarına son yüzyıllarda en az eski çağlardaki kadar ağır bir yük bindirmiştir. Horkheimer için aile, çocukları sınıflı toplumu uysallıkla kabullenmeye zalimce hazırlayan bir egemenlik merkezidir. O, daha sonra ailede yok edilen doğal bir özgürlüğün varolduğunu öne sürmüştür.

Ailede özgürlüğü yikan merkezi mekanizma babanın oğulları üzerinde otoritesidir. Horkheimer ve Frankfurt okulu, aile içi ilişkilerden yalnız baba ile oğul arasındakine önem vermiştir. Bu açıdan Freud'a özgü belli bir erkekçe körlüğü sürdürmüşlerdir. Reich gibi Horkheimer'da, Freud'un anne-baba-çocuk ilişkisine bakışına ekonomik bir boyut ekledi. "Burjuva ailesindeki çocuklar dileklerin gerçekleşmesinin aslında paraya ve konuma bağlı olduğunu öğrendiler" (Poster 1989:88). Horkheimer'in genel ataerkil otorite eleştirisi burjuvazinin özgül otorite ve psişik yapısını pek açıklayamamaktadır, ayrıca sınıf yapısıyla psişik yapı arasındaki bağlantıyı aydınlatma girişimi de yine Reich'inki gibi başarılı değildir.

ATAERKİLLİK KAVRAMIYLA İLGİLİ SOSYOLOJİK TARTIŞMALAR

İnsan yeniden üretimnin karakteristik ilişkisi ataerkilliktir; yani kadınların özellikle cinselliklerinin ve üretkenliklerinin erkekler tarafından kontrol edilmesidir (Mackintos 1977:122). Ataerkilliğin yaslandığı maddi taban, temel olarak erkeklerin kadın işgücü üzerindeki kontrolüdür (Hartmann 1981 b:15).

Yukardaki alıntılar feministlerin ataerkilliğe yüklediği anlamların spektrumunu göstermektedir. Evrensel olarak erkeklerin kadınlar üzerindeki baskınlığı erkeğin, kadının çocuk yetiştirme ve cinselliğini yönettiği aile ilişkileri, erkeğin kadının emeğini sömürdüğü ekonomik ilişkiler. Ne var ki, en genel kullanımı dışında ataerkilliğin anlamı konusunda bir uzlaşmazlık söz konusudur; bazı feministler ataerkilliğin bir kavram olarak kullanılmasındaki yararlılık hakkında oldukça kuşkuludurlar. Konuyla ilgili pek çok şey yazılmıştır; bu çalışmalar Barret (1980) ve Walby (1986) de oldukça ayrıntılı bir biçimde gözden geçirilmiştir.

Alıntılardan anlaşılacağı üzere ataerkilliğin tanımlanması oldukça güçtür. Bu güçlük kısmen, ataerkilliğin üretim ilişkilerinde mi, ailede mi, söylemde mi yoksa psişik yapıda mı temellendirilmesi gerektiği konusundaki uzlaşmazlıktan kaynaklanmaktadır. Fakat erkek bas-

kınılığının her türü için gevşek ve evrensel olarak sıklıkla kullanıldığını söylemek de yanlış olmaz. Bundan ötürü tarihin her aşamasında kadın ve erkek farklılığının hemen her türü için kullanılabilir ve kullanılmıştır da.

Ancak ataerkillik kavramı, kapitalizm kavramı gibi "tarihi değişim kuramı" üzerinde temellenmediğinden, içsel olarak tarih dışı olmakla ve kanıtlanmamış evrensel varsayımlara dayanıyor olmakla suçlanabilir; aslında bazen bunu hak etmektedir. Bundan ötürü; bütün toplumların, bütün zamanlarında ataerkil olduğu ve erkeklerin kadınları daima bastırıp sömürdüğünü söylemek doğru ise de bu; bize farklı tarihi çağlarda ve toplumlarda kadın-erkek arasındaki iktidar ilişkilerinin dakik yapısı hakkında pek az şey ifade etmektedir. Kadın ve erkek örneğin Amerika'da, Çin'de, Hindistan'da farklı ilişkiler kurmakta; ayrıca bu ilişkiler örneğin, ortaçağda, Victorian dönemde ve çağdaş İngiliz toplumunda son derece farklılıklar gösterebilmektedir. Bütün bu toplumların ataerkil olduğunu saptamak; herbirinde ataerkilliğin ne gibi mekanizmalar ile kurulduğunu ve sürdürdüğünü tanımlamadığımız sürece yararsızdır (Bradley 1990:51).

Marxist feministler (Beechey, Hartmann ve Delphy) ataerkilliği; üretim ve/veya yeniden üretim sisteminin bir parçası olarak "maddi" bir temel üzerine oturtmaya çalışmışlardır. Onlar, erkek baskınlığının temelini işgücü veya eviçi emeği çözümüyle yoluyla açığa çıkarmaya çalışmışlardır. Radikal feministler ve psikoanalitik teoriden etkilenenler ise, üretime odaklanmayı reddedip, ataerkilliğin kökenini biyolojide ve ailede, örneğin Firestone'da erkek üstünlüğünü kadınların doğurganlığı üzerindeki erkek denetimi olarak vurgulama eğilimi vardır (Barrett 1995:17); çocuk yetiştirme pratiğinden kaynaklanan psikolojik kişilik yapılarında (Mitchell; Harding) veya sembol, ideoloji ve söylem dünyasında (Coward) aramışlardır.

Millet'e göre; kavramın feminizmle ilişkisi, bir erkek egemenliği kategorisi olarak ataerkillik kuramına dayanır. Millet, erkek egemenliğini şöyle tanımlar: "doğuştan yönetim hakkını elinde tutan gruplar hızla yok oluyor, fakat geriye bir grubun diğerine egemenliği için evrensel ve antik bir şema kalıyor: cinsiyet alanında egemen olan şema" (Barrett 1995:17) millet Amerikan toplumunu, bütün diğer uygarlıklar gibi, kadınların erkekler tarafından yönetilmesinin sınıf ayrımından daha canlı, daha değişmez, kesinlikle daha kalıcı olduğu bir ataerkillik olarak yorumlamaktadır. Öte yandan Millet, kapitalist toplumda erkeklerin kadınlar üzerindeki egemenliğinin kadınlar arasındaki sınıf ayrımlarıyla ilgili olduğu tezine karşı çıkar ve bu tür ayrımların geçici

olduğunu öne sürer; "doğum ve eğitim ayrımları ne olursa olsun, kadının erkeklerden daha az kalıcı sınıf bağları vardır. Ekonomik bağımlılık kadının sınıfıyla ilişkilerini yüzeysel, sahiplenilmeyen ve geçici birşey haline getirir" (Barrett 1995:17). Millet'de sınıf ayrımları yalnızca erkekler için geçerlidir, kadınlar arasında önemli sınıf ayrımları yoktur.

Delphy ve diğerlerinin çalışmalarındaki başlıca başarı; toplumsal ilişkiler açısından ataerkillik çerçevesini oluşturmuş olmalarındadır. Delphy, burjuva bir erkeğin boşanmış karısını, sınıf ilişkileriyle ilgili bir ataerkil sömürü sistemini gösteren bir örnek olarak belirtir: kapitalist sınıftan bir erkekle evlenmek, bir kadının yaşam standardını yükseltebilir, fakat onu, o sınıfın bir üyesi yapmaz. Kendisinin üretim araçları yoktur. Evlilikleri sona eren burjuva erkeklerin eşleri, çoğunlukla kendi yaşamlarını ücretli işçi olarak kazanmak zorunda kalır. Bu nedenle somut olarak (yaş ve/veya profesyonel eğitim eksikliği handikaplarıyla) geldikleri sınıfa geri dönerler (Delphy 1977:15). Delphy, kadınların sınıfsal konumunun evlilik kurumu açısından anlaşılması gerektiğini ileri sürer (Delphy, evlilik kurumunu; kocanın karısının ücretsiz işgücünü mülk edinmesinin eviçi bir üretim tarzı ve ataerkil bir sömürü modeli oluşturduğu bir iş sözleşmesi olarak kavramlaştırır). Dolayısıyla, kadınların ezilmesinin maddi temelinin kapitalist değil, ataerkil üretim ilişkilerinde yattığını iddia eder. Fakat buradaki zorluk, ataerkillik kategorisine kapitalist üretim tarzına karşı analitik bir bağımsızlık verilmesi ve bizi ikisinin arasındaki ilişkilerde sistematik bir görüşe götürmemesidir (Barrett 1995:20).

Diğer bir grup ise; yine ataerkilliğin her yerde geçerli olduğunu ve toplumun bütün yönlerinden, maddi, ailevi, ideolojik ve psikolojik yönlerinden kaynaklandığını ileri sürmüştür. Diğer anahtar sosyolojik kavramlar gibi ataerkillik de esas itibarıyla tartışmalıdır. Aynı şekilde vazgeçemeyeceğimiz "sınıf", "güç" gibi kavramlar da eşit derecede tartışmalı kavramlardır.

Bir başka itiraz da ataerkil kavramının feministler tarafından özgün sosyolojik anlamından uzaklaştırılıp yerli yersiz kullanıldığı yönündedir. Örneğin, Weber için ataerkillik, geleneksel toplumlarda belirli bir otorite ilişkisine karşılık olarak kullanılmaktadır :

"Ataerkillik, hem ekonomik hemde karbağı temeli üzerinde kurulan hanede otoritenin kalıtımsal kesin bir kural ile bir şahsa yüklenmesi ve o şahıs tarafından icra edilmesi durumudur. Ataerkillik

otoritesi, yalnız kendi hanesinde boyun eğilmesi gereken zorunluluklar taşımaktadır" (Weber 1964:346; Bradley 1989:51; Barrett 1995:17).

Hartmann (1981b) ise Weber ve özellikle feodal toplumlarla ilgilenen diğerlerinin tanımlamalarının gerçekte erkekler arasındaki ilişkileri düzenlediğine ve erkek toplumsal hiyerarşisi içindeki hak ve yükümlülükleri belirlediğine işaret etmiş; kendi ataerkillik tanımını da bu olguya eklemeye çalışmıştır. Fakat özellikle Lawrence Stone gibi tarihçiler, ataerkillik kavramını belirli dar bir bağlam içerisinde bile olsa (örneğin aile), cinsiyet ilişkilerini betimlemek için kullanmıştır. Stone'a göre, ataerkil aile, babanın gücü üzerinde kuruludur; yaşlı adam genç adamdan, erkeklerde kadınlardan önceliklidir. Stone, bu tip ailelerin onyedinci yüzyıl sonlarında yerlerini "arkadaşlık" dediğimiz, eşlerin birbirlerini eşitlikçi dostluğun bir parçası olarak gördüğü aile tipine bıraktığını savunmaktadır. Bu durum Ehrenreich ve English'in "erkek yirminci yüzyılda sosyolojik yazıların ana teması aile içindeki ataerkil otoritenin zayıflamasıdır." söyleminde (Ehrenreich and English 1979:11) de açıkça görülmektedir.

Bu problemlere tepki olarak Rowbotham (1981) gibi yazarlar ataerkil kavramını kullanmayı tamamıyla reddetmişler, bazıları ise dakik olmamak ve evrensellik varsayımları sorunlarından kurtulamamakla birlikte anlamca daha az yüklü "erkek baskınlığı" veya "erkek üstünlüğü" gibi terimleri "ataerkil" kavramı yerine kullanmayı tercih etmişlerdir. Rubin (1975) "Sex-gender sistemi" terimini önermiştir. (Feminist kültürlerarası çalışmaların ulaştığı en önemli sonuç; biyolojik bir kategori olarak cinsiyet "sex" ile toplumsal bir kategori olarak cins "gender" arasında bir ayrımın yapılmasıdır). Önerilen bir terim, en azından teorik olarak eşitlikçi cinsiyet düzenlemelerine hatta kadın baskınlığına olanak verebilecek bir terimdir. Böylece pek çok radikal feministin ortak özelliği olan "erkek baskınlığı"nın evrensellik varsayımından kurtulunmaktadır (Brownmiller 1976; Firestone 1979) Ayrıca bu evrenselliği biyolojik olarak açıklamaya çalışmaktan (erkek kas gücü, kadınlarda çocuk yetiştirmekten kaynaklanan kapasite düşüklüğü gibi) da kaçınılmaktadır.

Barrett (1980) de ataerkil kavramını tarihi aşan ve evrensellik eğilimleri olan sorunsal bir kavram olarak görmüş; ve her ne kadar ataerkil öğeler içeriyorsa da kapitalist toplumun tam bir "ataerkil toplum" olduğu fikrini reddetmiştir. Kadın ve erkeğe farklı roller verilmesi durumunu ataerkil ideolojisinin hala sürdüğünün bir kanıtı olarak ileri

sürmüştür. Barrett için ataerkillik, pek çok biçime bürünebilen erkek baskınlığının yalnızca tarihi bir örneğidir (Bradley 1989:53).

Ehrenreich ve English de ataerkilliği geçmişte kalmış biçiminde değerlendirmektedirler. Sanayi öncesi toplumlardaki "eski düzen" onlara göre ataerkil; ne var ki paradoxal biçimde bu toplumlar aynı zamanda "kadın merkezli" idi. Yani ev içindeki herşey kadının bilgi, beceri ve etkinlikleri çerçevesinde oluşuyordu. Fakat yine de otorite erkeklerde bulunuyordu. İnceledikleri çağdaş toplumları ise daha çok "erkeksi" olarak betimlemekteydiler. Babanın gücü, her ne kadar serbest piyasa koşulları içerisinde zayıflamışsa da erkek baskınlığı, sosyal düzenlemeler ve ideolojilerin kadınlardan tamamıyla uzak bir evrende gerçekleştiği yeni dünyada yeni bir biçime bürünmüştür (Ehrenreich and English 1979:16).

Örneğin Hartmann ve Walby tarafından tercih edilen alternatif bir yol da ataerkilliğin tarihe dayalı, doyurucu bir tanımını yapmaya çalışmaktır. Hartmann, ataerkilliği şöyle tanımlamaktadır: "maddi temelleri olan, hiyerarşik olarak erkekleri birbirine bağlı ve fakat özerk kılan böylece kadınlar üzerinde baskı kurmalarını sağlayan birtakım sosyal ilişkilerdir... Ataerkilliğin üzerinde durduğu maddi temel, esas olarak erkeğin kadın işgücünü kontrol edebilmesidir" (Hartmann 1981b:14-15).

Böyle bir tanım; hem kavramı Weber ve diğerlerinin kullanımının tarihine sadık kılmakta, hem de sınıfsal etnik hiyerarşi ile birlikte cinsiyet hiyerarşisini de hesaba katarak, kavramı marxistlerin geleneksel cinsiyet körlüğünden arındırmaktadır. Bu tanım aynı zamanda ataerkilliğin maddi taban ile gerçekleştirildiğini düşündürmektedir. Böylece erkeklerin kadın işgücünü kontrol etmelerinin değişik biçimlerini, tarihin değişik aşamalarında izleyebilmek mümkün olmaktadır.

Bu yaklaşımın sorunlarına değinilecek olursa; Hartmann'ın tanımı ataerkilliği erkekler arasındaki ilişkiler olarak tanımladığı ve kadın-erkek ilişkilerine ikinci dereceden önem verdiği için paradoksal biçimde cinsiyetçidir. Kuşkusuz bu durum, terimin orijinal kullanımını yani ondokuzuncu yüzyılın sosyolojik düşüncesindeki tarafılığı yansıtmaktadır. Bu yüzyılda sosyal düzenlemelerin ve kuramların erkekler tarafından gerçekleştirildiği sorgusuz sualsiz kabul edilmekteydi. Ayrıca bu yaklaşım, erkek ve kadın arasında diğer alanlardaki ilişkileri, örneğin ailede erkeğin cinsellikteki baskın ro-

lünü dikkate almayıp, emek gücü kavramı ile daha çok üretimin kuramsallaşmasına ayrıcalık ve öncelik tanımaktadır.

Hartmann (1981b) Harding (1981) ve Ehrlich (1981)'in eleştirilerini yanıtlarken tutucu, Marksist bir yönde ilerlemiş, ekonomik baskınlığı sanayi bağlamından aile bağlamına taşımıştır. Fakat bu durum erkek-kadın ilişkilerinin dar bir ekonomik açıdan incelenmesi hatasını sürdürmekten başka bir işe yaramamıştır.

Walby, bir tartışmada Hartmann'ı o ana dek ataerkilliği en iyi ele alan kuramcı olarak değerlendirmiş, fakat onu, cinsiyet ilişkilerini sınıfın bir parçasına indirgemeyen çözümlemeler ile aşmaya çalışmıştır: "Ben ataerkilliği; kadının erkek tarafından birbirine bağlı yapılar aracılığıyla sömürüldüğü bir sistem olarak tanımlıyorum... modelimi herbirinin görece değerleri belirlenmiş ve yine göreceli özerk, sınırlı sayıda yapılar ile kuracağım. Sivil toplumların diğer pratiklerini daha az önemli sayıp, ataerkil ilişkilerini önemli öğelerinin ev işinde, ücretli işde, devlette, erkek şiddetinde ve cinsellikte bulunabileceğini düşünmekteyim." (Walby 1986:51-52) demektedir.

Hartmann'dan farklı olarak Walby, ataerkilliği ayrı bir üretim biçimi olarak kavramakta ve bunun ev işinde temellendiğini düşünmektedir. Ancak kapitalist toplumlarda ataerkil yapılar ücretli işde de önemli yer tutmakta ayrıca ataerkillik, sözü edilen diğer alanlarda da işlemektedir (Bradley 1989:55).

Diğerlerine karşı Walby'nin çalışmasının güçlü tarafı; ücretli emektteki ataerkil yapıları vurgulamasıdır. Özellikle savaş sonrası sanayi kapitalizminde bu tür yapılar önemlidir ve bütün kadınların öncelikle ev kadını olduğu varsayımına dayanmaz. Oysa özellikle Delphy gibi evcil emeğin sosyal önemine değinen diğerleri kadınların öncelikle ev kadını olduğu varsayımlarından hareket etmişlerdir. Fakat ataerkilliği hem evcil üretim tipi ile karakterize etmeye çalışmak, hem de bunun dışında birtakım yapılar önermek kuramsal açıdan kuşkulu görünmektedir. Ayrıca erkek baskınlığının her açılımını tanıma eklemek Hartmann'ın eriştiği keskin odaklılığı kaybettirmekte ve ataerkillik üzerine yazılan diğer yazılar gibi dağınıklığı uzaklaştırmaktadır. Sonuçta Walby'nin tanımı Millet'in tanımına yaklaşmaktadır. Tanımdan sonraki tartışmaları ise temelde betimleyicidir ve sistematik tarihi çözümlemelere olanak tanımaktadır. Bu Walby'nin söylediklerinin geçersiz olduğu anlamına gelmez; yalnızca ataerkilliğin çözümlemesinin betimlemeye doğru kaydığını gösterir (Bradley 1989:55).

Bradley, Hartmann ve Walby'nin tanımlarının olanlar arasında en iyisi olduğuna inanmakla birlikte, ataerkillik ona kusurlu bir kavram gibi görünmektedir. Bu kavram kullanıldığı sürece, tarih dışı bir evrensellik tehlikesinden, güçlü kapitalist çözümleri sebebiyle Marxizm'e indirgemekten veya tam tersine betimsel genellemecilikten kaçınılamaz. Bu konuda Bradley, Rowbotham ve Barrett yönünde tercihini kullanmaktadır. Yani ataerkillik kavramı, "baba kurah" ile karakterize edilen sanayi öncesi toplumlarla sınırlı kalmalı; çağdaş kapitalist toplumlar için ise Ehrenreich ve English'i izleyerek "erkek merkezli" (androcentric) gibi bir terim kullanılmalıdır.

Ancak bununla birlikte ataerkillik kavramı üzerinde, yalnızca geleneksel sebeplerden bile olsa, konuşulmasında fayda vardır. Bu kavram kadını sosyolojist ve yeni kadın tarihinin anahtar kavramı olmuştur; aynı zamanda vazgeçilemez bir kavramdır. Mies (1986)'ın iddia ettiği gibi kadınların 1980'lerdeki yeniden uyanışı ile birlikte bu kavram politik ve sembolik bir güç kazanmıştır. Aynı güç, "sex-gender sistemleri" gibi kavramlarda yoktur. Cockburn'un söylediği gibi, pek çok feminist ataerkillik kavramını ideal olduğu için değil, yerine daha iyi bir seçenek bulamadıkları için kullanmaktadır. Yine Cockburn'un dediği gibi "sex-gender sistemi" gibi bir fikir, ataerkillik kavramının teorik parametreleri içerisinde gizli olarak zaten bulunmaktadır. Bu fikir bu günün farklı durumlarını da içerebilir (Cockburn 1986:82). Sözcüğe Weber'in ifade ettiği anlamdan farklı anlamlar yüklenmiş olması da bizi endişeye sürüklememelidir. Günlük sözcükler gibi akademik kavramlarda zaman içerisinde yeni bağlamlarda yeni anlamlar kazanabilirler, ayrıca Weber'in kendisi de bunun farkındadır. Ataerkillik kavramına bugün bağlanmış olan fikriler Weber zamanında ifade edilmemişlerse de artık kavramın sembolik tınısının bir parçası olmuşlardır. Dolayısıyla ataerkillik; güçlülere rağmen cinsiyet ilişkilerini çözümlemede kullanılmalıdır.

KAPİTALİZM VE ATAERKİLLİK

Geleneksel Marksizm'de cinsiyet bölünmeleri sınıf teorisi içinde açıklanabilir. Örneğin Engels; kadınların toplumsal açıdan ikinci sınıf muameleye tabi tutulmasının başlangıcının özel mülkiyetin başlangıcı ile aynı zamanda olduğuna; erkeğin kadın kontrolünün, artı ürünü elde etme ve mirasçılara aktarma kontrolünün bir parçası olduğuna inanmaktadır. Marxistler örneğin Zaretsky (1976) kadın ve erkek arasındaki ilişkiler için yeni bir kurama ihtiyaç duymadan, çağdaş toplumlarda kadının kapitalizm ile olan ilişkisini inceleyerek kadının ko-

numunu açıklamaya çalışmışlardır. Marxist termonolojide kadının kapitalizm içerisindeki konumunun belirli rolleri ile çözümlenmesine hazırdaki "emek gücü", "yeniden üretim" gibi kavramlar kullanılarak başlanmıştır. "Evele işgücü"nü tartışan makalelerde kadının ikincilliği, sermayenin kadının ödenmeyen emeğinden ne kazandığı ile açıklanmıştır. (Dalla Costa and James 1972, Seccombe 1974, Gardiner 1976).

Bu yaklaşımlar kadının konumunu sermayenin ihtiyaçları ile açıklamaya devam etmişlerdir. Erkeklerin - bir sosyal grup olarak - kadınların ikincil istihdamından veya eviçi görevlere yönettirmelerinden bir çıkarları olduğunu yeterince anlayamamışlardır. Organize erkek işçilerin bu duruma katkılarını gözardı etmişlerdir. Ayrıca yalnızca işçi sınıfının kadınların ikincilliğini, emeğin kapitale olan ikincilliği ile açıklanamayacağını görmemişlerdir.

Öteki uçta yer alan radikal feministlere göre, bütün toplumlarda erkek baskınlığı söz konusudur, bu durum aile kurumundan özellikle kadının "yeniden üretici" rolünden kaynaklanmaktadır. Çağdaş toplumlarda cinsiyet eşitsizliğinin sürüyor olmasını ise tek eşli evlilik kurumu ve hetero - sexualite ile erkek üstünlüğü ve cinsiyet farklılığı ideolojileri ve çekirdek ailede çocuk bakımından kaynaklanan psikolojik farklılıklarla açıklamaya çalışmışlardır (Bradley 1990: 57). Özellikle Amerika'da pek çok radikal feminist, içlerinde cinsiyet yanlışlığı fikirlerinin (penis yoksunluğu, elektro kompleks) olduğunu kabul etmekle birlikte Freud'u ve diğer psikoanalitik ekolleri marxiizme alternatif bir kuramsal çerçeve haline getirmeye çalışmışlardır. bu konuda özellikle Chedorow (1978)'un çalışmalarından etkilenmişlerdir.

Örneğin Firestone (1979)'un güçlü ve sofistike olmasına rağmen, kadınların yazgılarının biyolojik yapıları olduğu fikrinden kurtulamayan çalışması, bu tür yaklaşımlara iyi bir örnektir. İçinde çocuk taşıyan bir kadın erkeğe göre ikincil konumda olmak durumundadır. Psikoanalitik çözümler de kadın ve erkeklerin, kendilerini annelerinden koparıp öznel varlıklar biçiminde gerçekleştirirken kadınların pasifleşmesini, erkeklerin baskınlaşmasını kaçınılmaz olarak saptamaktadır. Bu yaklaşım, cinsiyet ile keskin diğer bölümlenme kaynaklarını (sınıf, ırk, yaş) ihmal etmektedir. Cinsiyetin tek başına tartışılması, farklı sınıf ve ırktaki kadınların aile ve iş hayatındaki farklılıklarını açıklayamaz. Ataerkilliğin, materyalist açıdan uzaklaşıp, bir ideoloji ya da bir takım psikik yapılar olduğu fikri, cinsiyet ay-

rımının ekonomik hayatı nasıl biçimlendiğini görememektedir. Böylece cinsiyet baskıcılığını birincil kabul etmek kadar kısıtlayıcı olmaktadır.

Çok az akademisyen feminist, bu uç konulardan birine girmektedir. Çoğu her iki tarafında katkılarını kabul etmekte, fakat herhangi birinin tek başına cinsiyet bölünmesini açıklayamayacağını dolayısıyla da hem cinsiyet hem de sınıf terimleri ile yeni çözümlere gerek duyulduğunu ifade etmektedirler. Bu üçüncü grup içerisinde iki alt grup vardır. Bir kısmı sınıf ve cinsiyet çözümlerini kapitalist ataerkillik ya da ataerki kapitalizm adı altında totalistik tek bir kurum içerisinde birleştirmeye çalışmaktadır (Mc Donough and Harrison 1978; Eisen Stein 1979, Young 1981). Diğer kısmı ise ataerkilliği ve kapitalizmi iki ayrı fakat birbirini etkileyen sistemler olarak çözümlenmeyi önermektedir (Hamilton 1978; Hartmann 1981; Hartmann 1981 b; Cockburn 1986).

Eisenstein'in "Capitalist Patriarchy and the Case for Socialist Feminism" adlı kitabı kadınların çalışmasına ve kapitalizme ilişkin ilginç çalışmalar içerir. Eisenstein, ataerkilliği kapitalizmden önce gelen, bugün "cinsel roller aracılığıyla erkeğin gücü"ne dayanan ve çekirdek ailede kurumlaşmış birşey olarak tanımlar. Ancak bu şekilde tanımlanınca ataerkilliğin ne dereceye kadar özerk bir sistem oluşturduğu açık değildir, çünkü Eisenstein bu kavrama yalnızca sermayeye yönelik işlevleri açısından değinmeye devam eder, "kapitalizm ataerkilliği kullanır ve ataerkillik sermayenin gereksinimleriyle tanımlanır" (Barrett 1995: 21). Böyle bir cümle, kapitalizmin bir ataerkillik olduğu iddiasıyla pek bir arada varolamaz. Dolayısıyla Eisenstein'in ataerkillik kavramını kullanması, ataerkilliğin kapitalizmden analitik bağımsızlığı sorununu çözemeyen bir kullanımdır; çözümlenme ataerkilliği kapitalizmin dışında bir erkek egemenliği sistemi olarak görmeyle ataerkillik ilişkilerin örgütlenmesinin sermayenin bir işlevi olduğu savı arasında gidip gelir.

Mc Donough ve Harrison ataerkilliği iki yönlü bir tanım gerektiren bir kavram olarak görür: birincisi "kadınların doğurganlığının ve cinselliğinin tek eşli evlilikte denetimi" ve ikincisi "cinsel iş (ve mülk) bölümü aracılığıyla kadınların ekonomik bağımsızlığı". Bu tür bir ataerkillik ailenin yokolduğunu, fakat ataerkilliğin bugün bu iki sürecin işleyişinde varolduğunun söylenebileceğini iddia ederler. Merkezî savları, bir kavram olarak ataerkilliğin, kapitalizme ataerki ilişkilerin kapitalist üretim ilişkilerinin dikte ettiği bir biçime büründüğü ar-

gümanıyla tarihselleştirilebileceğidir. Kadınlar eş zamanlı olarak ıkr ayrı, fakat bağlantılı yapıya (sınıf ve ataerkillik) yerleştirilmesine karşın, sınıfsal konumları, maruz kaldıkları ataerkillik biçimlerinin koşullarını sınırlar.

Pratikte bu formülasyon kapitalizmde kadınların ezilmesi, kadınlar için toplumsal sınıflara bağlı olarak farklı çelişkiler sunar, argümanına indirgenir. Mc Donough ve Harrison, "bir kadının kocasının sınıfsal konumunu alabileceğini, fakat üretim ilişkilerinde eşit bir ilişkiye sahip olamayacağını" savunurlar (Barrett 1995: 23).

Kuhn ise, kadınların ezilmesine ilişkin birçok çözümlemenin aileyi ezilmenin olmazsa olmaz yeri olarak gördüğünü, fakat gerçek işleyiş başka yerde bulunan güçlerin türevi niteliğindeki bir kimliğe indirgendliğini öne sürer. Kuhn'un amacı, ailenin psişik ve ekonomik mekanizmalarının kapitalist ilişkilerden özerkleşmiş (ya da en azından görece bir özerkliği) olduğunu göstermektedir. Ataerkilliği psişik ve mülk ilişkilerini birleştirdiğini öne sürer, bu da ailenin özerk etkililiği kazanması sayesinde olur. Daha sonra Kuhn, ailenin psikanalitik kuramdan alınmış psişik ilişkilerinin bir çözümlemesini yapar ve ardından Delphy'ne benzer bir mülk ilişkileri açıklaması getirir: "Aile tam olarak kocayla karı arasındaki mülk ilişkileri olarak tanımlanabilir" savında bulunur ve "bu şekilde tanımlanmış bir aile psişik ilişkiler, ataerkillik ve sermayenin ilişkilerinin sunumu amacıyla cinsel ve sınıf öznelerinin üretilmesi için, yani ideolojideki öznelerin oluşumu için zemin sağlar" (Barret 1995: 23) sonucuna varır. Ancak burada bir sorun vardır; bu sorunun kaynağı, ataerkilliğin erkeklerin kadınlar üzerindeki egemenliğine mi, yoksa babanın egemenliğine mi değindiği konusundaki bir karışıklık olmasında yatar. Delphy, ataerkilliği oluşturan şeyin, karıların işgücünün kocalar tarafından sömürülmesi olduğunu dile getirir ve kadınların ezilmesinin babanın egemenliğinde yattığı yolundaki psikanalitik sava açıkça karşı çıkar. Kuhn ise ataerkillik kavramını kullanan diğer yazarlarla birlikte, bu merkezi tanımsal sorunu gizler; "ataerkillik-babanın egemenliği-cinsel işbölümünün belirli ifadelerinde yazılı bir yapıdır. Bu işbölümünde, mülkiyet, değişim değerleri, üretim araçları erkeklerin elindedir, bu mülkiyet ilişkisi erkeklerin, ev ve aile ilişkilerini, işgücünü ve kadınların gerçek kimliklerini mülk edinebileceği bir şekilde gösterilir" (Barrett 1995:24) şeklinde açıklar.

Bu konuda bir başka yaklaşım "ikili sistemler" yaklaşımı olarak bilinmektedir. Adı geçen yaklaşım, sınıf ve cinsiyetin birbirlerine in-

dirgenemeyeceğini savunur. Her ne kadar tarihin herhangi bir çağında ırk ve benzeri dinamikleri de katarak birbirleri ile ilişki ve etkileşim içindelerse de her biri ayrı ayrı kuramsallaştırılmalıdır. Bu tür kuramlarda ikiye ayrılabilir : Birinde sınıf ilişkileri ve cinsiyet ilişkileri toplumun farklı alanlarında oluşmakta, örneğin sınıf ekonomiden, ataerkillik ise evcil alandan kaynaklanmaktadır. Bazı versiyonları "üretim" ve "yeniden üretim" gibi Marxçı ayrımları kullanır. Bu konuda Mitchell'in çalışması klasik bir örnektir. "Çağdaş batı toplumlarını incelerken iki özerk alan ile uğraşyoruz: kapitalizmin ekonomik modu ile ataerkilliğin ideolojik modu" (Michel 1975:412). Bu konunun tehlikesi ise, Mies (1986)'ın söylediği gibi ikiliği abartmaktır. Bir yanda yeniden üretim/alle/özel alan/ataerkillik; diğer yanda üretim/iş/kamu alanı/kapitalizm olarak saptanmaktadır. Gerçekten de sınıf ve cinsiyet ilişkileri iş ve alle alanlarında birbirlerine karışmakla kalmayıp bu iki alanda da yuvalanmış ve birlikte gelişmektedirler. Bundan ötürü orta sınıf ve işçi sınıfındaki otorite ilişkileri ve ev işlerinin düzenlenmesi birbirinden farklıdır. Bu görüş hem sınıf hemde cinsiyet ilişkilerinin toplumun bütün düzeylerinde etkinlik gösterirken incelenmeleri gerektiği hususunda öbür grubu uyarmaktadır. Bu yaklaşım Hartmann ve Walby'nin yaklaşımıdır (Bradley 1989:59).

Ancak burada Walby, ataerkilliği bir üretim biçimi olarak tanımlamaya çalışırken, kapitalist üretim biçimi ile karşılaştırılmayacak kadar, yapısı gereği benzemez bir şey olduğunu farkedememiştir. Daha kuramsal bir biçimde söylenecek olursa; ataerkillik yapısı, kapitalizm ya da genel olarak "Marxçı üretim biçimleri" yapısı ile benzeşebilir bir düzeyde tasarlanamaz. Marxçı sınıf kuramı, mal ve hizmetlerin üretimi için gereken toplumsal emeğin bölünmesi gibi sağlam birtakım belirli ilişkiler üzerine kurulup geliştirilebilir. Fakat cinsiyet ilişkileri, meşru olarak, tek bir sosyal etkinlikle (örneğin, alle ile) sınırlanamaz, hatta bir düzeyde oluşup diğerlerine yayıldığı söylenemez. Cinsiyet etkinlikleri toplumsal varlığın her yanını kavramıştır. Walby söyleminde yukarıdaki nedenlerden ötürü açıklayıcı olmaktan çok betimleyici olmuştur (Bradley 1989:60).

Middleton (1988), ikili sistemler teorisine benzeri bir eleştiri yöneltmiş, ataerkilliğin betimleyici bir kavram olduğunu, açıklayıcı bir çerçevenin parçası olmadığını vurgulamıştır. Fakat o'nun ulaştığı sonuç bileşik bir kurama dönmek, Marxizm'i yeniden işlemek olmuştur. Bradley, bu sonuca inanmamaktadır. O'na göre cinsiyet, sı-

nifin ürünü değildir. Ayrı olarak kuramsallaştırılmalıdır. Ancak cinsiyet ilişkileri bir sistem olarak tasarlanacaksa bu sistem Marxizm'in model oluşturduğu tipte bir sistem olamaz (Bradley 1989:60). Bu problem, alanın en iyi çalışmalarını, Hartmann ve Walby'ninkini bile bozmaktadır. Bu sorunu çözmeyin bir yolu var mıdır?

ATAERKİLLİK VE KAPİTALİZMİN ÖTESİNDE

Pek çok sosyolog orta boy yaklaşımları benimseyip; sosyalleşme, iş-bölümü, iş piyasası bölünmesi gibi belirli kavramları daha üst bir bakış açısının bağlamından kopararak, cinsiyet eşitsizliğini açıklamaya çalışmıştır. Ancak, sosyolojide alternatif ekolleri örnekleyen, süregelen tutuculuklara meydan okuyan iki kuramsal çabayı ele almakta yarar vardır.

Stanley ve Wise (1983) "Breaking out" adlı çalışmalarında cinsiyet çalışmalarına etnometodolojik bir yaklaşım önermektedirler. Onlara göre feminizm, "şahsi olan politiktir" fikrini benimseyip yeni tecrübelerle doğru çalışmalıdır. Cinsiyetçiliği, yapısal nedensel açıklamalarda olduğu gibi "kaynak" almak yerine "konu" olarak saptamak gerekir. Araştırmacılarda cinsiyetçiliği kendi gündelik yaşamlarında yakalamalı, tecrübe etmeli ve yorumlamalıdır. Bu farklı kadınların dünyayı farklı yorumlamalarına gösterilen bir saygıdır. Stanley ve Wise (1987) daha sonraki çalışmalarında; cinsler arasındaki iktidar ilişkilerinin karmaşıklığını daha iyi anlamaya, basit "bastırma", "bastırılan" ikilemini aşmaya çalışmışlardır.

Stanley ve Wise, kuramsallaştırmalarını asıl amaçları olan feminist pratiğin bir parçası olarak görmektedirler. Eishtain (1987) ise çok farklı bir bakış açısı ile akademik kadın çalışmalarını feminist jargonun bozuculuğundan kurtarmaya çalışmıştır. Daha nesnel bir sosyoloji için geleneksel liberal çoğulculuk ile post modernist kuramın bir karışımından yararlanmıştı. Eishtain içinde Stanley ve Wise için olduğu gibi "bastırma" gibi sözcükler lanetli olup; o'da biraz farklı açılardan da olsa Marxist ve yapısalci yaklaşımların cinsiyet tartışmalarındaki egemenliğinden ötürü üzüntü içerisindeydi. O'na göre bu gibi yaklaşımlar yalnız ve geleceğe yönelik bilimsel varsayımlar içeren öyküsel güzel sözlerdir. Eishtain'e göre; "cinsiyetsizlik fikriyesi" dediği Marxizm'in başlangıçta bir eşitlik olduğu, erkeklerin eşitsizlik yarattığı, baskı yapılarının eleştirilmesi sonucunda da eşit bir sonuca erişileceği inancı üzerinde kuruludur. Radikal feminizm ise, cinsiyet kutuplaşması retoriği ile biyolojik farklılıkları vurgulamakta; dolayısıyla erkek ve kadın tekrar birleşememesine bölünmüş ol-

maktadır. Elshtain, hiçbir yerli varsayımına dayanmadan, cinsiyet ilişkilerinin bütün karmaşıklığı ve çeşitliliği ile uğraşabilecek "cinsiyet bütünleyiciliği" görüşünü önermiştir. Kısaca Elshtain, kadın-erkek arasındaki iktidar ilişkilerinin çeşitliliğini ele alabilecek açık uçlu bir bakış açısı istemektedir (Bradley 1989:61).

Her ne kadar bazı kişisel kadın başarıları sözkonusu ise de; ortada cinsî bölünme ve eşitsizlik olduğuna ilişkin kanıtlar, açıklanmayı bekleyen bir olgu olarak durmaktadır. Bu bizi "evrenselciliğe ve sınıf indirgemesine düşürmeyecek bir yapısal cinsiyet kuramı nasıl olmalıdır?" sorusuna getirmektedir. Bu noktada asıl problem, sistemin sosyolojik nosyonunda yatmaktadır. Burada Bradley, kesinlikle sistem nosyonunu yıkan, ya da acilen gözden geçirilmiş bir sistem versiyonu ile işleyen yeni bir yapısal kuram önermektedir.

Sistemi klasik işlevselciler gibi, birtakım kendine yeterli, kendini sürdüren düzgün girdiler olduğu sürece aynı çıktıları veren birleşik parçalar olarak alırsak, bu toplum için talihsiz, umutsuz bir model olacaktır. Her toplum, çok sayıda birbirleriyle oldukça düzensiz olarak ve oldukça yerel koşullarda etkileşen ögeler içermektedir ve kavranılamayacak kadar çok sayıda girdiye sahiptir. Bundan sonra yapılması gereken şey, sosyal yapıyı, "birbirlerine bağlı ilişkiler takımı" olarak tasarlayıp, bunları tarihi gelişim bağlamında analiz etmektir. (sınıf, cinsiyet, etnik yapı, politika, kültür vs. gibi). Her ilişkiler takımı, kendi başına kuramsallaştırılabilir. Ancak herbirinin tam olarak anlaşılması hem tarihi gelişimlerinde hem de herhangi bir zaman diliminde birbirleriyle olan ilişkileri hesaba katılmadan mümkün olmayacaktır (Bradley 1989:62-63).

Burada Bradley, ataerkilliğe olan Marxist veya Feminist ilgiyi yıkmaya çalışmamakta; yukarıdaki gibi yapısal çözümlenmeleri kullanarak toplumsal gerçeği Weber'in metodolojik önerileri ile uygun biçimde kavramaya, anlamaya ve açıklamaya çalışmaktadır. Bunun en iyi örneği ise Walby'nin sınıf ve cinsiyet ilişkilerini incelediği "İşte Ataerkillik" adlı çalışmasıdır.

SONUÇ

Her durumda cinsiyetlerin farklılaşması, hem kültürel, hem de sosyal bir olgudur. Bu durum, kültüre ilişkin bir söylemle yalnızca içinde bulunduğumuz toplumda değil, tüm toplumlarda erkek ve kadınların farklı statüleri işgal ettiği ve farklı normlara uyduğu anlamını taşır. Bu farklılaşma aynı zamanda sosyal bir olgudur.

Erkeklerin ve kadınların aynı şeyleri yaptığı, aynı statüleri işgal ettiği, benzer ilgileri paylaştığı, aynı normlara itaat ettiği veya benzer bazı başarıların peşinden koştuğu hiçbir toplum yapısı yoktur. Tüm toplumlar cinsiyetlerin davranışlarını farklı yönlerde kanalize eder ve farklı örüntülerle bu farklılığı bildirirler. Normların çevrelediği cinsiyet statülerinin hatırı sayılır çeşitliliklere sahip olduğundan beri özellikle içinde bulunduğumuz yüzyılda bazı yazarlar kuramsal bazda biyolojik faktörlerden ziyade kültürel faktörlerin daha fazla sorumluluk gerektirdiğini düşünmektedirler. Bu yüzden bu yazarlar kültürel görellik prensibini genişletip aynı zamanda da cinsiyete dayalı farklılaşma derecesini de ciddiye almışlardır.

Bununla birlikte diğer yazarlar, cinsiyet farklılıklarına dayalı aşırı kültürel yorumlara kuşkuyla bakmaktadırlar. Herşeyden önce bu yazarlar, cinsiyete dayalı farklılaşmanın temelde kültürel bir gerçek olmayıp, biyolojik bir gerçek olduğunu kaydederler.

Cinsiyete dayalı farklılaşmanın organizmaların çeşitli farklılıklarında ve bu iki farklı organizmanın psikolojisinde yer ettiğini vurgularlar. Onlara göre; erkek erkektir. Kadın kadındır. Bunun dışında önemsiz, azınlıktaki ilgilerin durumu yalnızca tıbbın uğraş alanını oluşturur.

Erkekler ve kadınlar arasındaki kesin ayrılıkların sebebi; kadının her zaman ve her yerde, batı medeniyetinde de cinsiyet olarak birinci değil, ikinci planda olmasıyla açıklanabilir; kadınlar her dönem ve çağda erkeklere kıyasla engellerle karşılaşmışlardır.

Bu durum, cinsiyete dayalı aktiviteyle ilişkilidir. Mead'in de belirttiği gibi:

Bir kadının yaşamı spesifik olaylar zinciriyle sık sık kesilmektedir. Fiziksel olgunluğun başlaması, genç kızlık döneminin sonu, hamilelik ve doğum ve en sonunda da menapoz dönemi. Kadın bir kadın olarak verimli dönemi tamamen geçtiğinde ise, herşeye rağmen hala bir birey olarak kalabilir. Bu olayların herbiri kadın için çok önemlidir - ki bu olaylar bir defa yaşanmıştır; kadınlar aynı dönemi bir kez daha kestirlikle yaşayamayacaklardır- Oysa bir erkeğin bir orduyu yönetmek veya yeni bir ilacı keşfetmek için giriştiği faaliyetler, cinsiyetine dayalı vücut fonksiyonlarına daha az bağlıdır. Şu halde tüm uygarlık tarihi boyunca erkekler cinsiyetlerine dayalı deneyimlerinde kadınlardan daha fazla bir öneme sahip olmalarına rağmen, cinsiyet tüm anlamıyla,

ana-babalık süresince kadın için erkeklerden daha fazla bir anlam taşır (Mead 1953:12).

Mead'ın kadın yaşamını sık sık etitleyen "özel olaylar zinciri" olarak adlandırdığı, bu çok önemli olayların herbiri kadının toplum içinde bir kadın olarak olgılanmasını ve onun tek tarafı bir uğraşısına da işaret eder. Erkek ise yaşamı boyunca mesleki kariyerini geliştirmek için uğraşacaktır.

Ataerkillik kavramının kullanılabileceği bazı özgül alanları baktığımızda Rubin, kullanım tek bir erkeğin toplumsal olarak tanımlanmış babalık kurumu sayesinde mutlak güce sahip olduğu toplumlarla sınırlı olursa ataerkillik kavramının daha değerli bir kavram olacağı yolunda yararlı bir önermede bulunur. Aynı şekilde kavramın, örneğin bir baba-kız ilişkisinin paradigmasında ifade edilen ideolojik özelliklerini tanımlamak için kullanılması da söz konusudur (Barrett 1995:20). Ancak bu örnekler, genel olarak çağdaş kapitalizmi ataerkillik olarak sunma girişimleriyle dolu olan son kuramsal çalışmalarda görece az bulunur. Bu örnekler iki önemli sorun doğurur. Birincisi, ataerkillik kapitalist ilişkiler örgütlenmesinden tamamen bağımsız bir egemenlik sistemi olarak konular, dolayısıyla çözümleme, biyolojizmi gözden saklayabilecek üniversalist, tarihsel ötesi bir tarza düşer. İkincisi, son zamanlardaki şekliyle ataerkillik kavramı, babanın yönetimi olarak ataerkillik ile erkeklerin kadınlar üzerindeki egemenliği olarak ataerkillik arasında temel bir karışıklık ortaya koyar.

Öte yandan ataerkillik kavramının gönderme yaptığı egemenlik türü konusundaki belirsizlik ciddi bir belirsizliktir. Kavram, ekonomik ve toplumsal gücün babada toplandığı toplumsal örgütlenme biçimlerini çok iyi tanımlayabilmesine karşın, kapitalist toplumlarda kadınların ezilmesini açıklamaya yaramaz ve Marxist feministlerin ataerkillik ve kapitalizm üzerine çalışmalarında görülen zorluklar da bu noktayı gösterir. Ataerkillik kavramının kullanılması psikanalitik çalışmalarda daha tutarlıdır. Öyle görülüyor ki, kapitalizme kadın-erkek ilişkilerinin bazı özelliklerini açıklayan ataerkil ideolojiye gönderme yapmak bazı bağlamlarda kabul edilebilir, fakat isim olarak "ataerkillik" terimi, kadınların ezilmesini kapitalizmin üretim ilişkileriyle bağdaştırmaya çalışan bir çözümlemeye üstesinden gelinemeyecek zorluklar yaratacaktır (Barrett 1995:24).

Ataerkillik kavramı ile ilgili olarak Rowbotham ve Barrett'in düşünceleri yönünde tercihini kullanan Bradley gibi bize göre de; ataerkillik kavramı "baba kuralı" ile karakterize edilen sanayi öncesi

toplumlarla sınırlı kalmalı; çünkü kapitalist toplumlar için ise; Ehrenreich ve English'de olduğu gibi "erkek merkezli" (androcentric) gibi bir terim kullanılmamalıdır. Ancak ataerkillik kavramı günümüzde -cinsiyet ilişkilerinin çözümlenmesi konusunda- "kadın sosyolojisi" ve "kadın tarihi" nin anahtar kavramı olması sebebiyle üzerinde daha uzun zamanlar konuşulması gereken vazgeçilmez bir kavramdır.

Kaynakça

- Barrett, M. (1980) *Women's Oppression today*, London: Verso.
- Barrett, M. (1995) *Günümüzde Kadına Uygulanan Baskı, Marxist Feminist Çözümlemede Sorunlar*, (Çev: Şen Sözer), İstanbul : Pencere Yayınları.
- Beechey, V. (1978) "Women and modes of Production" in Kuhn, A. and Wolpe A.M. (Eds.), *Feminism and Materialism*, London: Routledge and Kegan Paul Ltd.
- Berktaş, F. (1996) *Tek Tarrıf Dinler Karşısında Kadın*, İstanbul : Metis Yayınları.
- Bradley, H. (1989) *Men's Work, Women's Work, A Sociological History of the Sexual Division of Labour in Employment*, Cambridge: Polity Press.
- Brownmiller, S. (1976) *Against Our Will*, New York: Bantam.
- Cockburn, C. (1986) "The Relations of Technology" in Crompton, R. and Mann, M. (Eds.), *Gender and Stratification*, Cambridge: Polity.
- Dalla Costa, M. and James, S. (1972) *The Power of Women and the Subversion of the Community*, Bristol: Falling Wall Press.
- Delpy, C. (1977) *The Main Enemy*, London: Women's Research and Resources Centre.
- Ehrenreich, B. and English, D. (1979) *For Her Own Good*, London: Pluto.
- Ehrlich, C. (1981) "The Unhappy Marriage of Marxism and Feminism: Can it be saved?" in Sargent, L. (Ed), *Women in revolution: The Unhappy Marriage of Marxism and Feminism*, London: Pluto.
- Eisenstein, Z. (1979) *Capitalist Patriarchy and the Case For Socialist Feminism*, New York: Monthly Review Press.
- Elshtain, J.B. (1987) "Feminist Political Rhetoric and Women's Studies" in Nelson, J., Megill, A. and Mielsky, D. (Eds.), *The Rhetoric of the Human Sciences*, Wisconsin: University Press.
- Gardiner, J. (1976) "Domestic Labour in Capitalist society" in Barker, D.L. and Allen, S. (Eds.), *Dependence and Exploitation in Work and Marriage*, London : Longmans.

- Hamilton, R. (1978) *The Liberation of Women*. London: George Allen and Unwin.
- Harding, S. (1981) "What is the Material Base of Patriarchy and Capitalism?" in Sargent, L. (Ed.), *Women in Revolution: The Unhappy Marriage of Marxism and Feminism*. London: Pluto.
- Hartmann, H. (1981a) "The Family as the Locus of Gender, Class and Political Struggle; The Example of Housework", *Signs*, Vol. 6, No. 3-4.
- Hartmann, H. (1981b) "The Unhappy Marriage of Marxism and Feminism: Towards a More Progressive Union" in Sargent, L. (Ed.), *Women in Revolution: The Unhappy Marriage of Marxism and Feminism*. London: Pluto.
- Illich, I. (1992) *Gender*. Berkeley: Heyday Books.
- Mackintos, M. (1977) "Reproduction and Property: A Critique of Meillassoux", *Capital and Class*, 2.
- Mc Donough, R. and Harrison, R. (1978) "Patriarchy and Relations of Production" in Kuhn, A. and Wolfe, A.M. (Eds.), *Feminism and Materialism*. London: Routledge and Kegan Paul.
- Mead, M. (1953) *Women*. (Eds.), Kirch, A.M., New York : Dell Publishing Co. Inc.
- Middleton, C. (1988) "The Familiar Fate of the Famulae: Gender Divisions in the History of Wage Labour" in Pahl, R. (Ed.), *On Work*. Oxford: Blackwell.
- Mies, M. (1986) *Patriarchy and Accumulation a World scale*. London: Zed.
- Poster, M. (1990) *Eleştirel Aile Kuramı*, (Çev. Hüseyin Tapıncı). İstanbul: Ayrıntı Yayınevi.
- Secombe, W. (1974) "The Housewife and Her Labour Under Capitalism". *New Left Review*, 83.
- Stanley, L. and Wise, S. (1988) *Breaking Out*. London: Routledge and Kegan Paul.
- Walby, S. (1986) *Patriarchy at Work*. Cambridge: Polity.
- Walby, S. (1989) "Theorising Patriarchy", *Sociology*, Vol. 23, No: 2.
- Weber, M. (1968) *The Theory of Social and Economic Organization*. London: Mac Millan.
- Young, I. (1981) "Beyond the Happy Marriage: A Critique of the Dual Systems on Theory" in Sargent, L. (Ed.) *Women and Revolution: The Unhappy Marriage of Marxism and Feminism*. London: Pluto.